

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

ЧУЯН Ірина Леонідівна

УДК94(477):39[316.347+323.15«1920/1939»](043.3)

**ЧЕСЬКА ЕТНІЧНА МЕНШИНА УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ
ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ, МЕНТАЛЬНІСТЬ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ
ТРАНСФОРМАЦІЇ (20 – 30-І РР. ХХ СТ.)**

07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі історії та археології слов'ян історичного факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник

доктор історичних наук, професор
Журба Михайло Анатолійович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри історії та археології
слов'ян.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
Марчук Василь Васильович,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
завідувач кафедри політичних
інститутів та процесів;

кандидат історичних наук
Костюк Євген Сергійович,
Міжрегіональна Академія
управління персоналом,
доцент кафедри політології,
соціології та соціальної роботи.

Захист відбудеться «04» жовтня 2019 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.02 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «04» вересня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. А. Стоян

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність. Останнім часом в істориків зріс інтерес до дослідження національних проблем розвитку суспільства через призму вивчення повсякденності та ментальних засад життя індивідуумів та соціальних груп. Аналіз цієї проблеми надає можливість розглядати людину як дієвця, що формує внутрішній зміст історичного процесу, дозволяє зрозуміти особливості світоглядної сфери суспільства на визначеному хронологічному відрізку. Вивчення повсякденності населення набуває більш важливого значення, якщо мова йде про буденне життя етнічних меншин, досліджуючи яке, історик, перш за все, пізнає специфіку базових процесів їх самобутнього існування.

Виникнення етнічних меншин – результат взаємодії комплексу історичних процесів і геополітичних чинників, пов'язаних із трансформацією державних структур, еволюцією їх кордонів, масовими міграціями, коли частина того чи іншого народу опинялася поза ареалом історичного розселення в інонаціональному оточенні. Етнічні меншини, що становлять вагомий сегмент на демографічній мапі України зробили свій внесок у колонізацію і господарське освоєння українських земель, у розвиток вітчизняної науки та культури, у зміцнення міжнаціональних контактів. Серед етноспільнот України окреме місце здавна займала чеська меншина. Чеське населення України становить інтерес з точки зору вироблення доцільної політики збереження національної специфіки та проблем національно-культурного співжиття з титульною нацією.

Тому компаративне дослідження повсякденного життя чеського населення України 20 – 30-х рр. ХХ ст. допомагає осмислити унікальність ментальних зрушень та матеріально-побутових трансформацій в умовах більшовицького соціалістичного експерименту.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами. Дисертація є реалізацією наукового проекту «Дослідження проблем гуманітарних наук», що проводиться професорсько-викладацьким складом кафедр історичного факультету НПУ імені М. П. Драгоманова. Тему дисертації затверджено Вченою радою НПУ імені М. П. Драгоманова 18 квітня 2019 року, протокол № 11.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі повсякденного життя та ментальності чехів України у контексті зумовлених більшовицькою політикою економічних та соціокультурних перетворень 20 – 30-х рр. ХХ ст.

З огляду на мету, визначено наступні **завдання**:

- з'ясувати стан висвітлення проблеми у науковій літературі, показати репрезентативність джерельної бази та окреслити теоретико-методологічні засади дослідження;
- розкрити історичні обставини формування повсякдення чеських поселенців в Україні;
- проаналізувати общинні та сімейно-побутові відносини українських чехів, розглянути матеріальні умови життя чеської меншини;

- висвітлити суспільно-політичні настрої чеської етнospільноти;
- визначити місце освіти та релігії у повсякденному житті чехів України;
- охарактеризувати сфери виробничої діяльності чеської меншини;
- з'ясувати вплив традицій і новацій на організацію чеською меншиною дозвілля;
- виробити практичні рекомендації щодо використання отриманих результатів для забезпечення національних прав і розвитку чеської меншини України.

Об'єктом дослідження визначено чеську меншину радянської України міжвоєнної доби.

Предметом висвітлення стали трансформації у повсякденному житті та ментальності чехів радянської України, які відбулися упродовж 20 – 30-х рр. ХХ ст.

Хронологічні рамки охоплюють період 20 – 30-х рр. ХХ ст. Нижня часова межа – початок 1920-х рр. – обумовлена активним втручанням радянської влади в економічну, соціальну та культурну сфери життєдіяльності етнospільнот, що привело до радикальних змін у повсякденні чеської меншини; верхня хронологічна межа – кінець 1930-х рр. – пов'язана із згортанням політики коренізації та репресивними заходами більшовицького режиму відносно чеської меншини в Україні. З метою докладнішого висвітлення поставлених проблем здійснюються фрагментарні екскурси до більш ранніх періодів історії українських чехів.

Географічні межі наукового пошуку охоплюють територію радянської України в кордонах 20 – 30-х рр. ХХ ст. та обумовлюються місцевостями із компактним проживанням чеського населення.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена сукупністю поставлених завдань і засобами їх розв'язання та полягає в тому, що у дослідженні вперше у вітчизняній історичній науці здійснено цілісний критичний аналіз повсякденного життя та ментальності чеського населення України 20 – 30-х рр. ХХ ст.

Уперше:

- введений до наукового обігу комплекс маловідомих архівних матеріалів центральних, спеціалізованих та регіональних архівів України, запропоновано авторську версію історіографічного аналізу теми, що надало можливість дослідити духовну і матеріальну складову буття чеської меншини;
- підтверджено, що радянська влада унаслідок розкуркулення зруйнувала у чеському селі інститут громади, а також похитнула устої традиційної чеської сім'ї;
- досліджено способи оформлення та організації чеською меншиною середовища свого проживання, кулінарні вподобання чехів, умови їх харчування під час голоду та особливості користування одягом;
- підтверджено, що дозвілля чеської меншини увібрало в себе як традиційні способи заповнення вільного від роботи часу, так і привнесені радянською владою елементи, що мали пропагандистське значення;

– доведено, що зміни в повсякденному житті українських чехів, які стали наслідком національної політики радянської влади, впроваджувалися примусово, а тому зустрічали з боку етнospільноти латентний опір, оскільки не відповідали її ментальності;

– встановлено, що чехи вирізнялися індиферентним ставленням до релігії та високою освіченістю, чому, окрім традиційної схильності до навчання, сприяло зростання мережі національних шкіл;

– показано, що трансформація самотніх підвалин повсякденного життя чехів у міжвоєнний період спричинила до руйнації автаркічного етнічного середовища, а відхід від стереотипів селянського соціуму деструктивно позначився на їх традиційному світогляді.

Отримали подальший розвиток:

– висвітлення процесу міграції чехів до України;

– характеристика політики радянської влади, що передбачала втручання у повсякденне життя чеської меншини за посередництва управлінського апарату національних адміністративно-територіальних одиниць.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає у тому, що напрацьований у дисертації конкретно-історичний матеріал може стати у нагоді у процесі підготовки узагальнюючих праць з історії України, посібників, розробці спеціальних навчальних курсів з історії повсякденного життя багатонаціонального населення України, а також при оформленні тематичних виставок, експозицій музеїв, присвячених чеській етнospільноті. Результати дисертаційного дослідження можуть знайти своє практичне застосування під час формування регіональної державної політики щодо громадян України чеського походження, зокрема у сфері організації їх побуту та дозвілля; прогнозуванні подій і явищ, які можуть виникнути у міжнаціональних відносинах тощо.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження було оприлюднено на 4 міжнародних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «La science et la technologie a l're dela societe de l'information» (Бордо, Франція, 2019); III Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку науки» (Київ, 2019); XXVIII Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Пріоритетні напрями розвитку науки» (Вінниця, 2019); Міжнародній науково-практичній конференції «Новини науки: дослідження, наукові відкриття, високі технології» (Харків, 2019).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 9 публікаціях. 5 статей розміщено у фахових виданнях України, 3 з яких у часописах, що включені до міжнародних наукометричних баз, 4 – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структуру дисертації обумовлено проблематикою, метою і завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів (десяти підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків.

Загальний обсяг дисертації – 222 сторінки, з них 184 сторінки основного тексту. Бібліографія містить 311 позицій та подається на 34 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; сформульовано мету та завдання дисертації; визначено об'єкт, предмет, хронологічні та територіально-географічні межі, наукову новизну; розкрито теоретико-практичне значення роботи; визначено форми апробації дослідження та структуру роботи.

У першому розділі «**Стан наукової розробки, джерельна база та методологія дослідження**» з'ясовано особливості дослідження проблеми на різних етапах розвитку історичної науки. Подано огляд джерел та їх оцінку з точки зору рівня достовірності вміщеної інформації. Визначено принципи та методи дослідження проблеми.

Враховуючи принципові відмінності в зображенні історії повсякденного життя, ментальних і соціокультурних трансформацій чеської меншини України у 20 – 30-х рр. ХХ ст., що залежали від різних методологічних підходів дослідження проблеми, огляд *історіографії* теми здійснено за такою схемою: 1) радянська історіографія; 2) наукові розвідки сучасних українських дослідників; 3) праці зарубіжних авторів.

Першими хто торкнувся дослідження проблеми, яка винесена у назву нашого дисертаційного дослідження, стали радянські науковці, що були сучасниками подій, які їм випало вивчати. Найбільшу дослідницьку вагу серед праць, що були написані у міжвоєнний період радянськими вченими, мають наукові студії чеха за національністю – Є. А. Рихліка.¹ Будучи з травня 1920 р. членом Етнографічної комісії ВУАН, а з 1929 р. ще й організатором та керівником Кабінету національних меншин при ВУАН, йому вдалося зібрати та проаналізувати у своїх публікаціях значний пласт матеріалів, які відобразили трансформації, що відбулися у повсякденному житті чеської меншини УСРР упродовж 1920-х рр.

У другій половині 1930-х рр. позитивний досвід, набутий радянськими вченими у галузі дослідження національних меншин, був підданий забуттю, а процес незаангажованого розвитку етнospільнот, у зв'язку з наступом тоталітарної держави на права своїх громадян, припинився, адже було знищено усі установи, які займалися вивченням історії та побуту національних меншин.

Упродовж 40-х – першої половини 60-х рр. ХХ ст. історія чеської меншини України все ще перебувала за межами наукового інтересу дослідників. Причинами такого ігнорування стали події Другої світової війни, а потім тяжкий період післявоєнної відбудови у поєднанні з втратою актуальності

¹ Рихлік Є. А. Досліди над чеськими колоніями на Україні. (Загальні уваги). Записки Етнографічного товариства. 1925. Кн. 1. С. 33-37.; Рихлік Є. А. З літератури про чехів на Україні. Етнографічний вісник. 1926. Кн. 2. С. 154-155.

вивчення національних меншин, включаючи і чеську, для політично заангажованої радянської історіографії.

Звернулися до вивчення історії українських чехів радянські дослідники лише у другій половині 1960-х рр. У працях «Етнічний склад населення Української РСР. Статистико-картографічне дослідження» та «Розвиток міжетнічних зв'язків на Україні. (Історично-етнографічний нарис)»² В. І. Наулко серед вирішення низки дослідницьких завдань намагався показати спричинені політикою радянської влади зміни у становищі чеської етностільноти.

На початку 1970-х рр. Ж. М. Ковба³ видала кілька публікацій, присвячених історії українських чехів у яких не лише проаналізувала особливості міграції чехів до України, а й дослідила їх побут, стан збереження самобутніх національних традицій та устрій громад.

С. М. Чернявська⁴ досліджувала побут чеського населення Одещини та Миколаївщини. Її науковій розвідці, яка була надрукована 1988 р. у журналі «Народна творчість та етнографія» випало стати останнім вагомим внеском радянських науковців у вивчення історії побуту українських чехів. Авторка охарактеризувала планування чеських поселень, зовнішній вигляд житлових будинків, їх інтер'єр, зафіксувала кулінарні вподобання чехів, описала їх традиційне національне вбрання.

Сучасна українська історіографія проблеми повсякденного життя чехів України була започаткована на початку 1990-х рр. Чимало істориків, які вивчали минуле чехів України географічні межі своїх наукових пошуків не виносили далі Волинського регіону, адже саме сюди був спрямований головний потік мігрантів з Чехії. Історію місцевої чеської меншини досліджували М. В. Борисов, І. Я. Заславський, М. Ю. Костриця, М. Є. Лутай.⁵ С. А. Волкова⁶ у дисертаційному дослідженні розглянула зміни, які відбулися в розвитку чеських населення Півдня України упродовж 20 – 30-ті рр. ХХ ст.

² Наулко В.І. Етнічний склад населення Української РСР. Статистико-картографічне дослідження. К., 1965. 135 с.; Наулко В. И. Развитие межэтнических связей на Украине (Историко-этнографический очерк). К., 1975. 276 с.

³ Ковба Ж. М. З історії чеської еміграції на Україну. *Українське слов'янознавство*. 1970. № 1. 121-129; Ковба Ж. М. Побут і культура чеських поселенців на Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. *Українське слов'янознавство*. Львів, 1971. № 4. С. 146-150.

⁴ Чернявська С. М. Побут і музичний репертуар чеського населення Одеси та Миколаївщини. *Народна творчість та етнографія*. 1988. № 6. С. 51-55.

⁵ Борисов М. В. Чеські народні традиції і обряди. *Чехи на Волині: історія і сучасність. Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині*. Том 24. Житомир – Малин: «Волинь», 2001. С. 110-112; Заславський І. Я. Волинські чехи: маловідомі сторінки історії *Вітчизна*. Київ, 1998. № 9-10. С. 147-149; Костриця М. Ю. Про хміль, пиво і чеських колоністів. *Чехи на Волині: історія і сучасність. Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині*. Том 24. Житомир – Малин: «Волинь», 2001. С. 15-19; Лутай М. Є. Чехи на Житомирщині: історія і сьогодення. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2008. 208 с.

⁶ Волкова С. А. Чехи півдня України (друга половина ХІХ – перша третина ХХ століття). Сімферополь, 2006. 160 с.

Л. Я. Лановик, С. Ф. Медлярської, О. П. Романчука⁷ досліджували історію окремих чеських поселень.

Попри існування розлогого спектру праць, присвячених історії локальних чеських громад в Україні, синтетичних історичних досліджень пов'язаних із дослідженням міжвоєнного минулого чеських українців у форматі повсякденного життя небагато. Однією з праць, автор якої претендує на представлення цілісної картини міжвоєнного періоду життя чеської меншини України, є публікація Ю. О. Луцького «Чехи на Україні (1917 – 1933)».⁸ Слід також виокремити фундаментальну двомовну монографію «Dejiny Cechu na Ukrajině / Історія чехів в Україні».⁹ Наукова праця містить інформацію про повсякденну господарську діяльність чеської меншини, їх ставлення чехів, релігійне життя тощо.

На особну увагу заслуговують наукові студії С. А. Дмитрука, С. Л. Калитко, О. П. Чужої¹⁰ присвячені становищу чехів у період голоду 1921 – 1923 рр. та сталінським політичним репресіям щодо них.

Вагомий внесок у дослідження проблеми побуту чеської національної меншини в Україні здійснили українські етнологи М. Дідківська, Н. Зіневич, М. Курінна.¹¹

Певний внесок у дослідження проблеми зробили М. А. Журба, М. П. Жолоб, Є. С. Костюк, В. В. Марчук, В. А. Нестеренко, О. І. Погуляєв,

⁷ Лановик Л. Я. Прадідів розчищені джерела. Вінниця: «Тірас», 2004. 144 с.; Романчук О. П., Медлярська С. Ф. З історії чеської колонії Ядвіново Острозького повіту. <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Local/Zaslav/Empires/Jadvonino.html>.

⁸ Луцький Ю. О. Чехи на Україні (1917 – 1933). *Хроніка-2000*. Київ, 1999. № 29-30. Частина II. С. 119-138.

⁹ Dejiny Cechu na Ukrajině / Історія чехів в Україні. К.: НАУ, 2013. 600 с.

¹⁰ Дмитрук С. А. Допомога Чехословацької республіки за часів Т. Масарика чехам Півдня України на початку 20-х років ХХ ст. *Перший чехословацький президент Томаш Гаррі Масарик і Україна: матеріали III Чесько-української науково-практичної конференції «Шляхи розвитку культури чехів України», м. Київ, 17 березня 2012 р., НАУ*. К.: НАУ, 2012. 88 с.; Калитко С. Л. Політичні репресії серед чеського населення волино-східноподільського порубіжжя. *Чехи на Волині: історія і сучасність. Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині*. Том 24. Житомир – Малин: «Волинь», 2001. С. 41-44; Чужа О. П. На заробітки до України чехи їздили ще якихось 100 років тому. <https://zakarpattya.net.ua/Zmi/154161-Na-zarobitky-do-Ukrainy-cekhy-izdyly-shche-iakykhos-00-rokiv-tomu>.

¹¹ Дідківська М. Усні меморати чехів села Малинівка на Житомирщині. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2012. № 111. С. 24-27; Зіневич Н. Весільні традиції чехів села Малинівка на Житомирщині. Весільна обрядовість у часі і просторі. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Одеські етнографічні читання»*. Одеса: Вид-во КП ОМД, 2010. С. 126-137; Курінна М. А. Календарна обрядовість чехів Північного Приазов'я: міжетнічні взаємовпливи у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття. *Матеріали до української етнології*. 2013. №12. С. 17-21; Курінна М. Формування чеських поселень на Півдні України: чехи Північного Приазов'я (60-і роки ХІХ ст. – початок ХХ ст.). *Народна творчість та етнографія*. 2008. № 5. С. 65-72.

Т. А. Стоян, Л. Д. Якубова,¹² чії роботи були присвячені розгляду окремих аспектів соціальної активності етноспільнот, регіональним особливостям життя національних меншин України міжвоєнної доби, впливу тоталітарної системи на зміни у життя багатонаціонального населення країни.

Значний вклад у дослідження регіонального минулого чеської меншини України здійснили чеські історики Я. Вацулік, Ї. Гофман, Я. Орнст, К. Ріхтер.¹³ Автори колективної монографії за редакцією П. Кокаїсла «Діаспора: по слідах чехів східної Європи»¹⁴ охарактеризували розвиток чеських громад України.

Дисертаційний проект забезпечено достатньою *джерельною базою*, яку становлять архівні та опубліковані матеріали, періодичні видання, мемуаристика.

Основним складником джерельної бази є архівні документи й матеріали, зосереджені у центральних, спеціалізованих та регіональних архівах України. Серед них найбільше матеріалів із зазначеної теми міститься в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, Центральному державному архіві громадських об'єднань України, архіві Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Державному архіві Житомирської області.

Документи фонду «Всеукраїнський Центральний виконавчий комітет» (ф. 5) Центрального державного архіву вищих органів управління України дозволяють прослідкувати такі визначальні для життя чеської меншини міжвоєнного періоду аспекти радянського повсякдення, як: участь жінок у виробництві та суспільному житті країни, особливості відзначення свята Міжнародного жіночого дня, вплив комісій по соціалістичній перебудові побуту на організацію дозвілля тощо.

¹² Журба М. А. Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20 – 30 рр. ХХ ст.). К.: Науковий світ, 2002. 322 с.; Журба М. А., Жолоб М. П. Піднесене і земне: релігійні громади етнічних меншин в умовах комуністичного режиму в Україні (20 – 30-і рр. ХХ ст.) Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. 308 с. Костюк Є. С. Сучасна українська історіографія соціокультурних трансформацій у містах УСРР-УРСР упродовж 20-30-х рр. ХХ ст. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: історичні науки*. 2017. Т. 28 (67), № 2. С.6-12; Марчук В. В. Церква, духовність, нація: Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. Івано-Франківськ: Плай, 2004. 464 с.; Нестеренко В. А. Етнонаціональний розвиток Славутчини в 20 – 30-ті роки ХХ ст. *Славута і Славутчина: минуле і сучасне*. Славута, 2003. С. 47-56; Погуляев О. І. Етнічні меншини Правобережної України в період Української революції 1917 – 1921 рр. Дис. ... канд. істор. наук за спец. 07.00.01. – історія України. Житомир. 2019. 244 с.; Стоян Т. А. Система політичної цензури в УРСР у 1920 – 1930 рр. К.: Академія праці і соціальних відносин Федерації профспілок України, 2010. 480 с.; Якубова Л.Д. Повсякденне життя етнічних меншин радянської України у міжвоєнну добу. К.: Поліграф. д-ця Ін-ту історії України НАН України, 2011. 338 с.

¹³ Гофман Ї. Чехи на Волині: основні відомості. Прага, 1998. 32 с.; Ornst J. Česká kolonie Malá Zubovščina na Ukrajině. Praha. 2009. 170 s.; Richter K. Historické drama volyňských Čechů. Praha, 2015. 422 s.; Vaculík J. Dějiny Volyňských Čechů II. (1914-1945). Praha, 1998. 102 s.

¹⁴ Kokaisl P. Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě. Brno, 2009. 436 s.

У фонді Народного комісаріату освіти (ф. 166) містяться списки чеських поселень Радянського Союзу та України, перелік учнів чеських шкіл в УСРР та статистичні відомості про стан цих навчальних закладів.

Продуктивними для дослідження теми є документи зосереджені у фонді «Центральної комісії національних меншин України» (ф. 413). У їх числі акти про обстеження стану населених пунктів етнічних меншин; документи про роботу районних та окружних виконавчих комітетів серед національних меншин; доповіді, відомості, списки, плани, інструкції, листування, стенограми, постанови, резолюції та витяги з протоколів засідань ЦКНМ та місцевих органів влади, які стосуються роботи серед етноспільнот; заяви приватних осіб до ЦКНМ щодо вирішення проблем життєдіяльності чеського етносу підрадянської України. У матеріалах фонду міститься детальна інформація про проведення політосвітньої та культурницької роботи у середовищі етноменшини, відомості про національний склад сільських рад, діяльність громадських структур, селянських спілок, перевибори до сільських рад та їх підсумки, видання чеськомовної літератури, стан шкільної мережі, заходи із регулювання землеустрою, обслуговування чеських громад сільськогосподарською кредитною кооперацією, примусову колективізацію, тощо.

Значний масив інформації, яка характеризує вплив більшовицької політики на трансформацію повсякденного життя чеської меншини міститься на сторінках документів, які зберігаються у Центральному архіві громадських об'єднань України. У фонді «Центральний Комітет Комуністичної партії України» (ф. 1, оп. 20) зберігаються доповіді, протоколи засідань, звіти, листування відділів ЦК КП(б)У у яких висвітлюється життя різних етносів України у міжвоєнну добу. Зокрема, увагу привертають документи, які стосуються політосвітньої та соціальної роботи більшовиків з жінками, що була спрямована на їх емансипацію у контексті соціалістичних суспільних трансформацій.

У фонді Кабінету національних меншин архіву (ф. 7) Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України містяться матеріали, які висвітлюють політичні настрої та культурно-освітнє становище чеського населення Східної Волині.

У фондах адміністративного відділу Волинського окружного виконавчого комітету (1924 – 1930 рр.) (ф. Р-6) та адміністративного відділу виконавчого комітету Коростенської окружної ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів (1924 – 1930 рр.) (ф. Р-363) Державного архіву Житомирської області знаходяться свідчення, звіти, матеріали статистики про кількість духовенства, релігійних громад і їх членів, листування з приводу вирішення конфесійної проблеми у місцях проживання чеської етноменшини.

Для дослідження теми були залучені збірки документів і матеріалів. Інформація, яку вони містять стосується, передусім, національних відносин, перебігу насильницької колективізації та Голодомору 1932 – 1933 рр., настроїв селянства в умовах сталінської «соціальної революції» у середовищі

нетитульних етногруп окремих регіонів України.¹⁵ На особливу увагу заслуговує збірка документів, яка висвітлює історію чеського села Мала Зубівщина на Житомирщині.¹⁶

Джерела особового походження – родинні історії жителів чеських поселень¹⁷ надали можливість побачити ті деталі повсякденного життя українських чехів, які залишилися поза увагою авторів офіційних документів.

Важливим складником джерельної бази цього дослідження є матеріали таких центральних та місцевих періодичних видань як «Kronika», «Volynska Pravda», «Радянська Волинь», «Знання».

Теоретико-методологічну основу дисертації становлять принципи об'єктивності, історизму, системності та всебічності, що дозволило комплексно і ґрунтовно розкрити повсякденне життя, ментальність та соціокультурні трансформації чеської спільноти України у 1920 – 1930-х рр.

Вирішення поставлених завдань вимагало застосування комплексу загальнонаукових методів опису та інтерпретації, що знадобилися для інтегрального осягнення соціокультурних процесів минулого, які визначали повсякдення та ментальність чеської меншини у міжвоєнний період української історії.

При розробці проблеми застосовувалися спеціально-історичні методи. Так, використання проблемно-хронологічного методу дозволило виокремити в досліджуваній темі взаємодіючі складові у комплексі міжетнічних відносин і кожену з цих проблем розглянути в динаміці. Для зіставлення елементів повсякденного життя, які домінували усередині чеської меншини у період непу із повсякденними практиками, що розпочали наповнювати буденність чеської етнospільноти з початку 1930-х рр. відіграв історико-порівняльний метод. На підставі логічного методу було встановлено причинно-наслідкові зв'язки, які виявилися у впливі з одного боку традиційної культури, а з іншого більшовицької ідеології на повсякденне життя чеської меншини.

Отже, проведений аналіз історіографії проблеми засвідчив, що серйозна наукова розробка теми як вітчизняними, так і зарубіжними вченими розпочалася лише в останні десятиріччя. Використання сучасних методів дослідження, залучення неопублікованих документів, виданих матеріалів,

¹⁵ Колективізація і голод на Україні: 1929 – 1933. Збірник матеріалів і документів. К.: Наукова думка, 1992. 736 с.; Настрої та поведінка населення Поділля в умовах сталінської революції «згори». 1928 – 1940. К.: Ін-т історії України НАН України, 2013. 528 с.; Національні відносини в Україні у ХХ ст. Збірник документів та матеріалів. К.: Наук. думка, 1994. 560 с.

¹⁶ Турек В., Коваленко С. Чеські стопи в Україні: Історія чеського села Мала Зубівщина. Прага. 2018. 592 с.

¹⁷ Литвинець А. Життя родини Ємеяна Врабеця з Малої Зубівщини. *Чехи на Волині: історія та сучасність: збірник наукових праць*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 22-32; Чижевська Л. Сторінками життя родини Щепанек з Миколаївки. *Чехи на Волині: історія та сучасність: збірник наукових праць*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 37-39.

періодики та інших джерел дозволили розв'язати поставлені завдання та всебічно дослідити проблему.

У другому розділі **«Умови формування, соціальний простір і матеріальна підоснова повсякденного життя чеської меншини (20 – 30-і рр. ХХ ст.)»** розглянуто історичні обставини формування повсякдення чеської меншини, громадське та сімейне життя українських чехів, їх матеріальну культуру.

Цілковите обезземелення або відносна нестача землі у поєднанні з пронімецькою політикою влади в економічній сфері та розрухою в північно-східній Чехії, яка була спричинена австро-прусьською війною 1866 р., спонукали збіднілих чехів до еміграції. Уряд Російської імперії у 1863 р. аби заохотити чехів до масового переселення до України надав мігрантам соціальні пільги. Перші чеські поселення в Україні почали виникати на Волині, Київщині та Півдні в останній третині ХІХ ст. З часів еміграції чехів в Україну, народилося покоління чехів, яке не знало історичної батьківщини, проте пам'ять про неї упродовж міжвоєнного періоду зберігалася: вони говорили чеською мовою, дотримувалися традицій, читали чеську літературу. У результаті більшовицької окупації кількість чехів в Україні на початку 1920-х рр. істотно зменшилась. Більшість чехів радянської України жили у північно-західній частині республіки. У 1926 р. в Україні мешкало 15905 чехів (0,05% від загальної кількості жителів УСРР). 12276 чехів були селянами, які формували 2965 господарств. У першій половині 1920-х рр. розпочали утворюватися національні ради, що були складовою частиною адміністративно-територіальної структури республіки та виступали базовим осередком радянської влади. Якщо у 1924 р. було створено лише 4 сільські чеські ради, то станом на 1 жовтня 1925 року в УСРР їх уже діяло 13, причому 11 знаходилося на Східній Волині. Чехи до кінця 1920-х рр. підтримували постійні зв'язки з історичною батьківщиною. Для українських чехів була характерна двомовність – використання в родинному спілкуванні рідної чеської мови, та широке вживання місцевої говірки української мови у процесі комунікації з оточуючим населенням. Проживаючи на спільній території, в межах одного села, колонії, міста, чехи переймали елементи матеріальної та духовної культури сусідів, чим збагачували та доповнювали власну.

Чехи мали низку спільних етнокультурних ознак: духовно були пов'язані із землею, бажали бути активними членами місцевої громади, надавали великого значення традиційній сім'ї, як необхідної умови на шляху до соціально-господарського добробуту. Чехи, які мали садиби входили до складу общини, що здійснювала контроль за поведінкою, мораллю своїх членів. У чеських поселеннях скликалися загальні збори громади. Рішення ухвалювалися з урахуванням думки більшості. Радянська влада, для того аби зламати селянську ментальність, намагалася обмежити общинне самоуправління. Тому альтернативою традиційним зборам общини стали зібрання членів сільської ради, яких обирало місцеве населення з числа кандидатур, що здебільшого пропонувала влада. Під час колективізації чеська громада зазнала докорінної

трансформації: заможні селяни, які домінували в общині зникли з кону сільського життя. Тому саме на початку 1930-х рр. традиційні чеські общинні організації припинили своє існування.

Чехи надавали виключного значення інститут сім'ї і шлюбу. Шлюб засвідчував порядність людини, втілював її моральне обличчя й матеріальні статки. У чехів матеріальний добробут родини напряму залежав від взаємовідносин подружжя. Відповідальне виконання чоловіком і жінкою своїх виробничих обов'язків забезпечувало повноцінне існування сім'ї як соціального інституту. Запровадження у життя більшовицького декрету про землю, згідно якого вона перерозподілялася за кількістю членів у родині, незважаючи на стійкість старих сімейних засад, підривало патріархальні родинні відносини. Після здобуття влади в Україні більшовики почали запроваджувати політику «розкріпачення жінки». Зусилля влади були направлені на те, аби відірвати жінок від домашньої діяльності та залучити до суспільної роботи у форматі більшовицької соціальної доктрини. Та все ж у більшості чеських сімей продовжували зберігатися традиційні погляди на сім'ю. Емансипація жінки викликала невдоволення та осуд рідних, особливо старшого покоління. У чеських сім'ях дітям прищеплювали слухняність, шанування батьків та старших за віком. Любов і ласка до дітей поєднувалися з вихованням у них поваги до праці, з прищепленням їм нахилу до різних ремесел, долучення до народної культури, співів і гри на музичних інструментах.

Попри перебування упродовж міжвоєнної доби чеської громади України під дією низки деструктивних впливів, серед яких слід виокремити безпрецедентне втручання в особисте життя місцевої влади, повсякдення етноспільноти все ж не позбулося традиційних ознак самобутньої матеріальної культури. Чехи вживали страви приготовані за рецептами національної кухні, надаючи перевагу супам і борошняним виробам. Серед напоїв полюбили пиво. Процес вживання їжі не просто забезпечував вирішення фізіологічних потреб, й був символічним ритуалом і слугував налагодженню соціальних зв'язків, що виявлялося під час прийому гостей. Природні умови, а особливо антигуманна політика більшовицького режиму стали причиною голодування населення чеських поселень в 1921 – 1923 рр. та 1932 – 1933 рр. Якщо під час лихоліття початку 1920-х рр. чехи могли розраховувати на закордонну допомогу, то під час Голодомору 1932 – 1933 рр. змушені були вдаватися до самостійного пошуку їжі, споживання сурогатів. Протягом досліджуваного періоду повсякденний чоловічий, жіночий та дитячий одяг чехів радянської України мав уніфікований вигляд та за винятком окремих традиційних елементів у складі жіночого костюму нічим не відрізнявся від загальноприйнятого в країні. Національний костюм деякі чехи вдягали лише на свята. Чеські поселення на тлі навколишніх українських позитивно вирізнялися. Зведення чехами житла мало регіональні особливості, що виявлялися у використанні різних будівельних матеріалів. Чеські будинки зазвичай склалися з кількох добре

освітлених кімнат, мали самобутній інтер'єр. Впритул з хатиною розташовувалися господарські споруди.

Таким чином, чеська меншина сформувалася в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. та належала до малочисельних етноспільнот України, більшість представників якої мешкало на території Волині. Соціальні інститути громади та сім'ї упродовж міжвоєнного періоду зазнали трансформації у чеському середовищі, що стало наслідком розкуркулення та емансипації жінки. Матеріальна культура чехів зберігала традиційні ознаки.

У третьому розділі «**Трансформація повсякденного світогляду чеської етноспільноти (1920 – 1930-і рр.)**» досліджено соціально-політичні настрої чеської меншини у контексті її адаптації до радянської дійсності, а також місце освіти і релігії у повсякденному житті чеської спільноти.

У період приходу більшовиків до влади в Україні багато чеських поселенців зазнали конфіскацій та були розкуркулені. Реквізиції продовольчих загонів періоду «воєнного комунізму» викликали у чехів зростання національної консолідації та відштовхнули більшість представників етноспільноти від радянської влади, надовго визначили її політичну пасивність. Крім того, малочисельність і слабкість в чеських поселеннях партійних та комсомольських осередків, а також комнезамів була зумовлена відносною відмежованістю чеських громад від зовнішнього світу. У межах 13 чеських рад діяло лише два осередки КП(б)У. Беручи участь у виборах до місцевих рад чехи отримали змогу обирати їх членів з-поміж осіб із свого середовища. У перевиборах до національних сільрад, що відбулися 1929 р. взяло участь 73,9% чехів. Ці показники були навіть вищими за пересічний загальноукраїнський рівень активності виборців. Проте, картина підтримки чехами радянської влади забезпечувалася не стільки за рахунок їхньої радянізації, скільки шляхом максимального усунення від волевиявлення опозиційно налаштованих осіб. Оскільки інтерес чехів до всесоюзної та української комуністичних періодики був мінімальним, тому до чеських сіл приїздили агітатори – члени районних та окружних комітетів більшовицької партії, які вели передвиборчу агітацію та пропагували політику більшовиків. Проте більшість слухачів не цікавили доповіді агітаторів, а деякі взагалі не брали участі у зборах. Колективізація не відповідала існуючим уявленням, звичкам і принципам чеського селянина і принесла йому значні страждання. Негативне ставлення чехів до радянської влади під час усупільнення землі нерідко переростало у відкритий збройний опір більшовикам. Українські чехи-селяни, розуміючи безперспективність колгоспного життя, мігрували до міст або намагалися виїхати за межі СРСР. Трагічною сторінкою в історії чехів України в 1920 – 1930-х рр. стали репресії, які стали причиною. Руйнування економіки та страх смерті поклали край традиційному світогляду чехів.

Маючи високий рівень національної свідомості та розуміючи необхідність здобуття освіти, чеське населення України упродовж 1920-х рр. змушене було відновлювати мережу шкіл, діяльність яких припинилася унаслідок відтоку вчительських кадрів під час Першої світової війни та революційного лихоліття

за кордон. Очолити цей процес взялася радянська влада. Незважаючи на заходи, що були спрямовані на ідеологізацію шкільного навчання, більшовики спершу намагалися сприяти залученню чеськомовних вчителів до праці у школах, що позначилося на зростанні національної самосвідомості учнів. Завдяки зусиллям численних ентузіастів в Україні було відкрито чимало чеських шкіл, які, проте, до кінця 1930-х рр. радянською владою були позбавлені національного статусу. Чехи України хоча й не відкидали віри в Бога, будучи прихильниками православ'я, католицизму та протестантизму, особливою релігійністю відзначалися. Чехи дотримувалися певних релігійних обрядів та відзначали церковні свята, але робили це не настільки ревно як навколишні українські, німецькі та польські громади. Крім того чехи часто висловлювали лояльність одночасно до двох християнських напрямів, що було зумовлено формальністю акту їх навернення до православ'я після масового переселення до України в другій половині XIX ст. Що стосується деструктивних впливів державної політики на релігійне життя чеської меншини в Україні, то найбільше більшовицька атеїстична пропаганда позначилася на молоді. Можемо припустити, що однією з самозахисних реакцій частини чеського населення на негативні наслідки суспільно-економічних трансформацій, що до них вдалася радянська влада на межі 1920 – 1930-х рр., стало звернення окремих груп етнотериторіальності за духовним захистом до церкви. Проте влада, використовуючи у цей час засоби адміністративного тиску, ліквідувала більшість релігійних громад до складу яких входили чехи та розпочала використовувати культові споруди для власних потреб.

Отже, чеська спільнота в Україні, що не була прихильною до радянської влади, вирізнялася високим рівнем національної самосвідомості, який їй забезпечував високий рівень освіченості. Відхід чехів від традиційного світогляду був зумовлений не лише еволюційними модернізаційними процесами, які найбільш яскраво ілюструє факт байдужого ставлення більшості представників етнотериторіальності до релігії, але й економічною політикою радянської влади та більшовицькими репресіями.

У четвертому розділі **«Виробнича діяльність і відпочинок у повсякденному житті чеської меншини міжвоєнної доби»** розглянуто сфери трудової активності чеської меншини, традиційні та радянські форми організації етнотериторіальності свого дозвілля.

Українські чехи сформували уявлення про землю як про перспективний капітал для забезпечення матеріальних потреб власних родин. Вони були висококультурними землеробами, які, об'єднуючись, спрямовували свої інтелектуальні та матеріальні зусилля на створення прибуткової господарської бази. Тому в сучасників не викликав жодного подиву той факт, що у повсякденній виробничій діяльності чехи виявляли схильність до прогресивних форм господарювання й активної зміни наявних методів праці. Чехи Східної Волині використовували земельні наділи для вирощування хмелю. Найбільш сприятливими для його продажу виявилися 1924 – 1925 рр. Проте встановлені державою низькі закупівельні ціни на цю сільськогосподарську культуру

упродовж 1928 – 1929 рр. позбавили чехів прагнення розвивати хмелярство. Однією з головних галузей тваринництва приазовських чехів було розведення великої рогатої худоби, головним чином молочної. У період непу деякі чехи займалися дрібним ремісництвом. У 1929 р. було створено перший чеський колгосп, а на початку 1930-х рр. колективізація охопила усі чеські поселення України. Колективізація не узгоджувалася із приватновласницьким менталітетом чеського селянина. Щойно утворені колгоспи були позбавлені необхідного обладнання, не вистачало механічних пристроїв, знарядь праці та господарських споруд. У новостворених колгоспах панував хаос, що стало наслідком величезних матеріальних втрат. Попри існуючі негаразди, неефективність та невдоволення чеські колгоспи, у порівнянні з українськими, все ж мали кращі результати. Чеські селяни, які мали досвід роботи з сільськогосподарською технікою, легко засвоювали складні технології. Вже у другій половині 1930-х рр. у низці чеських колгоспів помітно поліпшилася якість виробництва.

Актуальним способом заповнення чеською громадою дозвілля, що співпадав із реалізацією функцій зберігання, передачі та розвитку традицій, було спільне проведення усіма жителями поселення традиційних свят. Святкування передбачало припинення узвичаєної трудової активності у господарській сфері, виконання обрядів, проведення церемоній та дотримання різноманітних табу. Одним з помітних дозвіллевих явищ міжвоєнного періоду було встановлення більшовиками календаря «революційних» загальнодержавних свят (Перше Травня, Міжнародний жіночий день, День Паризької комуни, День повалення самодержавства, Річниця Жовтня, День Червоної Армії). Радянська влада активно залучала чеську меншину до відзначення цих свят. Порядок здійснення святкових заходів зазвичай передбачав віддання почесностей символам і знакам, які втілювали комуністичну ідею, пам'яті більшовицьким героям, публічне нагородження осіб, які мали заслуги перед режимом. Творення радянської святкової обрядовості йшло у розріз з національними традиціями, адже спостерігалось нігілістичне ставлення до значної кількості народних звичаїв та відбувалося оголошення їх релігійними й забобонними. Індиферентне ставлення чеської меншини до відзначення свят, які запроваджувала радянська влада було ознакою відсутності лояльності до цінностей, які визначали основу відповідних торжеств. Важливу консолідуючу роль у житті чеської громади відігравали аматорський театр, музична творчість, народні танцювально-розважальні гуляння. Активну участь у діяльності різноманітних музичних і театральних гуртків брала молодь. Дорослі здебільшого допомагали їх організувати. Частиною більшовицької політики була реалізація так званої соціалістичної культурної революції. У зв'язку з цим важливого значення більшовики надавали політико-виховній роботі, яка, за їх задумом, мала пронизати дозвілля чеської меншини. Основними культурно-освітніми установами для мешканців чеських поселень були: робітничо-селянські клуби, хати-читальні, сільбуді. Основним завданням культурно-просвітницької роботи більшовиків на межі 20 – 30-х рр. ХХ ст.

стало переконання селян у тому, що лише колгоспи зможуть покращити їх життя та знищити поділ на заможних та бідних. Упродовж міжвоєнного періоду чехів примушували виписувати радянські газети, які мали тримати сільське населення в курсі всіх соціалістичних перетворень влади. Урізноманітненню дозвілля чеської меншини сприяло кіно. У 1930-х рр. у більшості чеських поселень з'явилося радіо.

Таким чином, повсякденна виробнича діяльність чеської меншини як у період непу так і після колективізації була тісно пов'язана із веденням сільськогосподарського способу життя. Попри заходи влади у сфері ідеологізації дозвілля чехам вдалося зберегти традиційні форми відпочинку.

У **висновках** узагальнено викладений матеріал та сформульовано основні результати дослідження, що виносяться на захист.

– Аналіз вітчизняної і зарубіжної історіографії засвідчив, що питання повсякденного життя, ментальності та соціокультурних трансформацій чеської меншини України у 20 – 30-х рр. ХХ ст. перебувають на початковому етапі дослідження. Відібрані джерела, використання сучасного методологічного інструментарію уможливили цілісне й всебічне наукове опрацювання визначеної теми.

– Масова міграція чехів до України, яка розпочалася у другій половині ХІХ ст. була зумовлена скрутним економічним становищем усередині Австро-Угорської імперії та перспективою купівлі землі на пільгових умовах, що їх мав забезпечити царський уряд Російської імперії для розвитку сільського господарства. Переважна більшість чеських поселень з'явилося на Волині, проте кілька колоній виникло і на Півдні України. Невдовзі після приходу до влади в Україні більшовиків, які намагалися заручитися підтримкою з боку етнічних меншин, на території республіки було утворено кілька чеських національних сільрад, що мали розгорнути діяльність в інтересах етнospільноти.

– Ключову роль у збереженні етнічної самобутності чеської меншини відігравала громада, яка забезпечувала передачу виробничого досвіду та моделей поведінки від старшого покоління молодшому. Оскільки ключові позиції в общині займали найбільш авторитетні селяни, це не влаштовувало радянську владу. Аби зменшити вплив сільського сходу більшовики створили альтернативний інститут самоуправління – сільську раду, за посередництва якої мала впроваджуватися програма соціалістичного перевлаштування життя. Однак, інститут громади у чеському селі більшовикам вдалося ліквідувати лише завдяки розкуркуленню та знищенню заможних представників етнospільноти на початку 1930-х рр. Поряд із громадою важливою одиницею збереження соціокультурного досвіду була сім'я. У чеській родині домінував чоловік, між членами подружжя існував розподіл повсякденних обов'язків. Радянська влада намагалася емансипувати жінку, залучати її до суспільно-політичного життя, ініціюючи набуття нею «чоловічих» професійних навичок. У міжвоєнний період чеська меншина України вживала страви національної кухні. Раціон чехів складався з продуктів харчування домашнього виробництва.

Під час Голодоморів вдавалися до споживання сурогатної їжі. Важливу роль у збереженні життів чеських селян відіграло вживання продуктів, що виготовлялися з молока домашніх корів. Чехи носили стандартизований одяг. Лише під час відзначення свят вони вбиралися у національний костюм. Чеські поселення склалися з великих дворів. На їх території перебували господарські та житлові споруди, які нерідко знаходилися під одним дахом. Чеський будинок зазвичай мав більш ніж одну житлову кімнату. Житло було наповнене меблями домашнього виробництва. Кухня була не лише місцем для приготування їжі, а й простором в межах якого діти набували необхідних для трудової діяльності навичок. Упродовж другої половини 1930-х рр. радянська влада розпочала заходи з перебудови чеських поселень, які мали хутірський тип забудови. Тоді ж були здійснені заходи у напрямі покращення інфраструктури чеських поселень. Було зведено споруди, які забезпечували нагальні потреби селян, насамперед у сфері медичного обслуговування та зв'язку.

– Чехи негативно відреагували на прихід до влади в Україні більшовиків. Про це свідчить той факт, що лише незначна кількість чехів входила до комуністичної партії та провладних організацій. Примусова колективізація загострила відносини чехів із владою. На знак протесту чехи не лише намагалися залишити обжиті місця та повернутися на батьківщину, а й здійснювали спроби збройного опору радянській владі. Проте більшовицька репресивна машина швидко розправилася з неохочими до співпраці чехами. Про це свідчать сфабриковані НКВС кримінальні справи у яких трапляються чеські прізвища.

– У житті чехів важливе місце займала освіта. За відсутності на початку 1920-х рр. умов для розвитку шкільництва чехи задля надання освіти дітям вдавалися до послуг сільської інтелігенції. Політика коренізації сприяла створенню у чеських поселеннях мережі шкільних закладів з чеською мовою навчання. Проте, навчальний процес не відповідав освітнім стандартам – вчителі не були належним чином підготовані до педагогічної діяльності, бракувало підручників, класні приміщення перебували у незадовільному стані. У зв'язку із зміною національної політики в Україні наприкінці 1930-х рр. чеські школи припинили свою діяльність. Незважаючи на те, що чехи в Україні декларували свою приналежність до православної, католицької та протестантської конфесій, значним рівнем релігійності вони не відзначалися. Та все ж, чехи намагалися дотримуватися низки релігійних традицій, що були пов'язані з відзначенням найбільших християнських свят. Попри те, що культові доктрини чільних конфесійних організацій визнавали актуальність і правдивість виключно свого віровчення, у релігійному світогляді волинських чехів поєднувалися традиції різних християнських напрямів – вже існуючого католицького та запозиченого – православного. Втручання влади у релігійне життя чеської меншини в одній її частини викликало обурення та активізувало її участь у церковному житті, тоді як інша частина, переважно молодь, беззаперечно сприйняла пропагований більшовиками атеїзм.

– Чеські поселенці в Україні виконували характерні для селян роботи: вирощували для споживання та продажу городні та польові культури, займалися тваринництвом. Основою підприємницької сільськогосподарської виробничої діяльності чехів Східної Волині у період непу було хмелярство, яке приносило особам, які його розвивали чималі статки. Колективізація знищила приватновласницьку ініціативу, що виявлялася у підходах чеських селян до організації сільськогосподарської праці. Незважаючи на відсутність бажання у чехів працювати на державу, після Голодомору 1932 – 1933 рр. етноспільнота змирилася із необхідністю розбудови колгоспів. Чехи, які об'єдналися навколо досвідчених місцевих господарників із метою організації належного функціонування колгоспів, вже у другій половині 1930-х рр. показали високий рівень виконання державних планів.

– Чехи відзначали традиційні релігійні свята. На противагу цьому більшовики залучали чеську меншину до участі у торжествах, що були приурочені до червоних дат радянського календаря. Чехи були схильні до музики, тож у їх середовищі було чимало осіб, які грали на музичних інструментах і співали.

– Виходячи з отриманих результатів сформульовано кілька **практичних рекомендацій**: органам виконавчої влади України розробляти програми регулювання міжнаціональних відносин, що слугували б збереженню традиційної ідентичності чеської меншини та одночасно були спрямовані на виховання в українців чеського походження громадянського патріотизму; здійснювати заходи у напрямі державної підтримки розвитку чеської культури та чеської освіти в Україні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ:

Статті в наукових фахових виданнях

1. Чуян І. Л. Формування чеських поселень у підросійській Україні (друга половина XIX – початок XX ст.). *Вісник аграрної історії*. 2018. Випуск 23-24. С. 27-31.
2. Чуян І. Л. Матеріальні чинники організації повсякденного життя чехів радянської України: харчування та житло (1921 – 1934 рр.). *Вісник аграрної історії*. 2018. Випуск 25-26. С. 87-94.
3. Чуян І. Л. Сімейний простір повсякденного життя чехів радянської України 20 – 30-і рр. XX ст.). *Гілея: науковий вісник*. 2019. Випуск 142 (№ 3). С. 189-192.
4. Чуян І. Л. Трудова діяльність у повсякденному житті чеської меншини радянської України (20 – 30-і рр. XX ст.). *Гілея: науковий вісник*. 2019. Випуск 143 (№ 4). С. 225-229.
5. Чуян І. Л. Становище освіти у середовищі чеської меншини радянської України (1920 – 1930-і рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2019. № 1.

Повнотекстові матеріали й тези наукових доповідей, що додатково відображають результати досліджень

6. Чуян І. Л. Чеські селянські громади радянської України у вирі соціально-економічних трансформацій міжвоєнного періоду. *La science et la technologie a l'ère de la société de l'information: coll. de papiers scientifiques «ΛΟΓΟΣ» avec des matériaux de la conf. scientifique et pratique internationale, Bordeaux, 3 mars, 2019.* Bordeaux: OP "Plateforme scientifique européenne", 2019. V. 5. P. 63-65.

7. Чуян І. Л. Суспільно-політичні настрої чеської меншини УСРР у 1919 – 1929 рр. *Сучасні тенденції розвитку науки: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції м. Київ, 9-10 березня 2019 року.* Київ: МЦНД, 2019. С. 16-17.

8. Чуян І. Л. Релігійне життя чехів радянської України (1920-і – початок 1930-х рр.). *Пріоритетні напрями розвитку науки, XXVIII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція.* Вінниця, 18 березня 2019. Ч. 5. С. 27-31.

9. Чуян І. Л. Повсякденний і святковий одяг чеської меншини УСРР (20-і рр. ХХ ст.). *Новини науки: дослідження, наукові відкриття, високі технології: зб. наук. праць «ΛΟΓΟΣ» з матеріалами міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 31 березня, 2019 р.* Харків: ГО «Європейська наукова платформа», 2019. Т. 1. С. 52-53.

АНОТАЦІЇ

Чуян І. Л. Чеська етнічна меншина України: особливості повсякденного життя, ментальність та соціокультурні трансформації (20 – 30-і рр. ХХ ст.) – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2019.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню проблеми повсякденного життя, ментальності та соціокультурних трансформацій чеської меншини України у 20 – 30-х рр. ХХ ст. Проаналізовано вітчизняну та зарубіжну історіографію проблеми, виявлено стан джерельної бази роботи, охарактеризовано теоретико-методологічну основу дослідження. Визначено вплив історико-політичних обставин та соціально-демографічної ситуації на формування повсякденного життя та світогляду чеської меншини України. Розглянуто повсякденний світ чеської громади і сім'ї, матеріально-побутову та виробничу сферу буденного життя. Реконструйовано відносини чехів з владою та ставлення етноспільноти до трансформації більшовиками усталених форм соціально-економічних відносин на селі. Окреслено способи організації чехами дозвілля, досліджено особливості здобуття ними освіти, охарактеризовано ставлення чеської меншини до релігії та її участь у церковному житті.

Ключові слова: чеська меншина, повсякденне життя, ментальність, соціокультурні трансформації, радянська влада, Україна, виробнича діяльність, дозвілля, громада, сім'я, освіта, релігія, житло, одяг, харчування.

Чуян И. Л. Чешское этническое меньшинство Украины: особенности повседневной жизни, ментальность и социокультурные трансформации (20 - 30 гг. XX в.) – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. Киев, 2019.

Диссертация посвящена комплексному исследованию проблемы повседневной жизни, ментальности и социокультурных трансформаций чешского меньшинства Украины в 20 – 30-х гг. XX в. Проанализирована отечественная и зарубежная историография проблемы, выявлено состояние источниковой базы работы, охарактеризована теоретико-методологическая основа исследования. Определено влияние историко-политических обстоятельств и социально-демографической ситуации на формирование повседневной жизни и мировоззрения чешского меньшинства Украины. Рассмотрена повседневная жизнь чешской общины и семьи, материально-бытовая и производственная сфера повседневной жизни. Реконструированы отношения чехов с властью и отношение этнического меньшинства к трансформации большевиками устоявшихся форм социально-экономических отношений. Определены способы организации чехами досуга, исследованы особенности получения ими образования, характеризовано отношение чешского меньшинства к религии и его участие в церковной жизни.

Ключевые слова: чешский меньшинство, повседневная жизнь, ментальность, социокультурные трансформации, советская власть, Украины, производственная деятельность, досуг, общество, семья, образование, религия, жилье, одежда, питание.

Chuyan I. L. Czech ethnic minority of Ukraine: features of daily life, mentality and socio-cultural transformations (20-30 years of XX century). – Manuscript.

The dissertation is submitted for the scholarly degree of Candidate of History. Specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – National Dragomanov Pedagogical University. – Kyiv, 2019.

The thesis is devoted to a comprehensive study of the problem of everyday life, mentality and socio-cultural transformations of the Czech minority of Ukraine in the 20-30th years of the XX century. The domestic and foreign historiography of the problem has been analyzed, the base of work has been identified, the theoretical and methodological basis of the study has been characterized.

The influence of historical and political circumstances and socio-demographic situation on the formation of everyday life and worldview of the Czech minority of Ukraine has been determined. It is alleged that the Soviet government as a result of

dispossession destroyed the institution of the community in the Czech village, as well as shook the foundations of the traditional Patriarchal family. The family everyday life of the Czech minority is investigated. The motives of marriage in Czech communities, the features of traditional wedding ceremonies, the relationship between a man and a woman within the family (in particular, in the distribution of economic functions), the nature of women's dependence on men and the activities of the Soviet authorities aimed at eliminating this phenomenon from married life are determined.

The ways to design and organization of the Czech minority the environment of residence, food preferences of the Czechs, the terms and conditions of supply during the famine and particularly the use of clothes have been researched.

The relations of the Czechs with the authorities and the attitude of the Bolsheviks to the transformation of the established forms of socio-economic relations in rural areas have been reconstructed. It is proved that the changes in everyday life that resulted from the planned actions of the Soviet authorities were perceived by the Czechs with caution, because they did not meet their mentality. The features of Czech education have been studied, the attitude of the Czech minority to religion and its participation in Church life has been characterized. It is argued that the Czechs differed by indifferent attitude to religion and high education, to what, in addition to the traditional propensity to learn, the growth of the network of national schools contributed.

It is shown that the basis of the production activity of the Czech minority was agricultural work, which during the NEP was a means of obtaining entrepreneurial income, and after collectivization began to be used to meet the needs of the state. The article deals with the peculiarities of the Czech minority leisure activities, which during the interwar period incorporated both traditional ways of filling free time, and the elements introduced by the Soviet power.

Keywords: Czech minority, daily life, mentality, socio-cultural transformations, Soviet power, Ukraine, industrial activity, leisure, community, family, education, religion, housing, clothing, food.

Підписано до друку 03.09.2019 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 прим. Зам. № 261
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.